

U POTRAZI ZA MITSKO-POETSKOM STRUKTUROM

Pregled poetskog teksta s mitskog gledišta otkriva ne samo sakralne tekstualne intuicije nego i glavne dodirne točke između svijeta i osobe. Poezija Vytautasa P. Bložea upravo i privlači svojim mitskim oblicima i mogućnošću da se nasluti mitsko-poetska struktura.

Govor o mitsko-poetskoj strukturi, a ne samo o mitskim predodžbama, ponudio je već "prošireni" pogled samog pjesnika na pjesnički tekst. Ne zadovoljavajući se fragmentima pojedinačnih pjesama, Bložė ih spaja u poeme ili pokušava realizirati još univerzalniji projekt, sintezu poezije i proze – stvara poemu-roman. Takva rješenja podsjećaju na rađanje Novog Zavjeta, kada su iz obilja tekstova kršćanske orijentacije – evanđelja, pisama – odabrani oni najmanje proturječni, koji odgovaraju intelektualnim interesima i shvaćanju religijskog subjekta. Tako bi se, izgleda, sasvim samostalne pjesme, našavši se u polju ciklusa ili poeme, ujedinjavale u cjelinu koja "pripovijeda" detaljniju povijest. Šire polje pobuđuje čak i instinktivne emocije ili primjedbe i integrira ih u cjelinu predodžbe, a pojedinačni likovi dobivaju snagu zajedničkih realnosti, koje organiziraju i određuju poredak mitsko-poetskog svijeta. Tako nastaje poetski mit koji potvrđuje postavku A. J. Greimasa da mitologija nije, kako se obično mislilo, zbirka sakupljenih mitova nekog naroda, već ideološka struktura koja se može izraziti bilo kojim "književnim" oblikom.

S druge strane, "ljudsko postojanje, shvaćeno samo po sebi bez sustava unaprijed formiranih pojmova, analogno je stanju mitskog čovjeka".¹ Pjesnik se i nalazi u arhaičnoj situaciji mitskog čovjeka, u njegovu polju gledanja nisu teorije i pojmovi nego stvari i ljudi, prirodne pojave, predodžbe, snovi iz raznih vremena i različitih prostora. Pjesnik je otvoren i to je karakteristika mitskog načina razmišljanja, točnije, karakteristika samog mita. Prema E. Gouldu, to što za potvrđivanje svoje logike mit koristi riječi koje su obične, onako kako su dospjele pod ruku – elementi prirode, zajednice, drugih legendi itd. – ne znači obvezno da se rješenje mita nalazi negdje onkraj njega.² Mit i poezija preuzimaju elemente koji se nalaze izvan njih, mijenjajući

Vilnius, 2002.: E. Ališanka, B. Biletić, V. Braziiūnas i A. Bondar u Društvu litavskih pisaca

¹ Vyčinas V. *Mitinis lietuvių pasaulis // Lituanistikos instituto 1977 metų suvažiavimo darbai*, Chicago, 1979., str. 281. U prijev.: *Mitski svijet Litavaca // Radovi Instituta za litvanistiku sa savjetovanja u Chicagu 1977. godine*.

² Gould E. *Mythical Intentions in Modern Literature*, Princeton 1981., str.186.

njihov status, pretvarajući ih u likove iz svog vremena i prostora te pomoću njih predstavljaju postojanje.

Dakle, mit je otvoren, kao što je i kit bio “otvoren” Joni. Kaotično “gutani” elementi u mitsko-poetskom tekstu sređeni su, najprije prema harmonijskom načelu, a zatim, otkrivajući u toj bujici izvore energije, prema zajedničkim bićima.

Ne ulazeći dublje u značajke polifonijskog principa, istaći ću da Bložė u svojoj poeziji ponavlja kozmički ritam, i za čovjeka koji razmišlja linearno, taj ritam postaje teško providna apstrakcija:

...

*oni su znali kako će to biti rađeno, ali nisu tako radili
opet su znali, ali nikada nisu radili
jer se ni jednom ništa nije ponovilo.*

(Fuga)³

Ritam je jedan od osnovnih načina organizacije mitološkog teksta,⁴ on se pojavljuje iz prirodnog ciklusa. N. Frye ističe da se umjetnosti kreću u vremenu i prostoru, i u oba slučaja princip organizacije jest ponavljanje koje se naziva ritam, kada je vremensko i model, kada je prostorno.⁵ Književnost zauzima posrednu poziciju, tj. ovdje se može govoriti kako o kretanju u vremenu, tako i o kretanju u prostoru, zato Frye predlaže naziv *naracija* za književni ritam, a *model* za mentalnu percepciju strukture riječi, tj. smisao i značenje. Drugim riječima, sama naracija ima određenu strukturu koja se ponavlja. Naracija V. Bložėa formirana je na polifonijskom principu, zato se stvara složeni ritam koji ujedinjuje različite prostore i vremena te ocrta poligrafski model svijeta. A smisaone orijentacije tog modela formiraju koordinatni sustav zajedničkog bića, sakralne moći, energetske polove.

Mitski čovjek kreće se između Neba i Zemlje. Te zajedničke realnosti⁶ u mitskoj svijesti izražavaju se različitim figurama. Možda bi bilo točnije reći da mi možemo različite pojave svetosti smjestiti u “apstraktna” zajednička bića – Zemlju i Nebo. Arhaična spoznaja, u kojoj su “neobična pojavljivanja u raznim figurativnim oblicima samo varijacije nominalne realnosti”⁷, prikazuje metonimijski, lik iz jednog mita isti je kao i dio nekog drugog lika ili može postati drugi, jer izvor promjene nisu sami oblici nego “nominalna realnost”.

Metonimijsko mišljenje povezuje poeziju i arhaične pojmove *mistique* i *prelogique*. U praksi se ono proširuje magičnim djelovanjima, koja ne odražavaju samo vjeru u međusobnu povezanost svijeta nego i povjerenje u riječ, u djelovanje riječi. Bložėova metonimija također je “magična”, ona omogućuje veze između naizgled udaljenih pojava, dopušta primjećivanje metaforičkih harmonija, recimo, među takvim oblicima kao što su smrt – grob – lubanja – podrum – močvara, nebo – more – jezero – staklena palača, zemlja – livadica – šuma – majka šuma, ona učvršćuje cjelovitost mitsko-poetskog svijeta.

³ Bložė V. P. *Žmonės*, u prijev. *Ljudi*, Vilnius 1984., str. 82.

⁴ Mickūnas A. *Interpretavimas ir morfologija lyginamosiose civilizacijų studijose // Metmenys*, 1974., br. 33, str. 117. U prijev.: *Interpretacija i morfologija u poredbenim studijama civilizacija*.

⁵ Frye N. *Fables of Identity. Studies in Poetic Mythology*, New York, Burlingame, 1966., str. 14.

⁶ Heideggeris, analizuodamas būtybes, kuriomis reiškiasi Būtis, yra išskyręs keturias visumines realybes: žemė, dangų, dievus ir poetus – šventikus (žmonės pačia giliausia esme). U prijev.: Heidegger je, analizirajući bića kojima se izražava Postojanje, izdvojio četiri zajedničke realnosti: zemlju, nebo, bogove i pjesnike – svece (ljude u pravom smislu).

⁷ Greimas A. J. *Apie dievus ir žmonės. Lietuvių mitologijos studijos*, u prijev. O Bogovima i ljudima. Studije o litavskoj mitologiji, Chicago 1979., str. 140.

U nastojanju da zapazim Bložėove oblike koji oživljavaju mitsko-poetski svemir, nakratko ću se zaustaviti na njegovoj poemi *Majka šumā*:⁸

...
*postoji Bog u prirodi, on spava i ne budi se u ljekovitim travama
 miriše na stolu opor i providan
 u cvjetiću žučkastog ljutića.*

(S predosjećajem smrti)

Budući da u svakom elementu mitskog prostora opažamo strukturu cjeline, upravo je "žučkasti cvjetić ljutića" taj reprezentativni element cjeline (u cvjetiću spava Bog), a prije svega, to je manifestacija htoničkih (grč. *chthonos* – zemlja), prirodnih moći. "Žučkasti cvjetić ljutića" je, kao i ruža, trn, metonimijskim vezama povezan s prirodom, zemljom, zato su u mitsko-poetskoj zamisli te biljke "mistične", odnosno imaju moć....

*Za sada ja živim drugi život, ponovno se rada trn
 ovjenčane su glave svih, koje iznad jezera
 kotrljaju obrazima kaplje krvi
 to je trn
 koji znači patnju.*

(Istina o divljoj ruži)

U ovom slučaju poetska zamisao, oslanjajući se na mitska načela – analogiju i istovjetnost⁹ – stvara predodžbu, koja je teško shvatljiva pristalicama Descartesova mišljenja, ali je sasvim jasna za mitsku spoznaju. Mitske parafraze arhaičnog (inkarnacija), litavskog (patnja lana, život koji pati) i kršćanskog (trn kao simbol Isusove patnje) u mitsko-poetskoj zamisli ne proturječe jedna drugoj, nego se spajaju u novu predodžbu. To su plodovi sintetičnosti mitske zamisli – zamisao ne izlaže, ne analizira, već analogizira i poistovjećuje.¹⁰

Manifestacije htoničke svetosti uređuju "zemaljski" život, to je sfera života, plodnosti i konačno smrti. Smrt je pojam koji se u poemi najčešće ponavlja. Smrt je ono čega se samo dotičemo, ali je ne doživljavamo, međutim smo ipak osjećajno povezani. "Samo je strah od smrti najosobniji i glavni razlog povlačenja u sebe čovjeka-mislioca i taj strah mu pomaže da se približi shvaćanju biti postojanja".¹¹ Mitsko-poetska zamisao nadjačava taj strah, jer smrt tu nije krajnja realnost, ona ne postaje točka odbrojavanja, nego se nalazi negdje "usred" zamisli. Mitsko-poetska zamisao ne prikazuje linearno, zato je nemoguće zamisliti nečiji kraj, koji istovremeno ne bi bio i početak. Smrt je ukroćena, objektivizirana – tu su život i smrt stalni, ne samo neizbježni nego i potrebni zakoni svemirskog poretka¹², ili

⁸ Bložė V. P., n. dj.

⁹ Frye N. Op. cit., str. 32.

¹⁰ Anot Lucieno Levi-Bruhlo, būtent preloginiam mastymui būdingas sintetiškumas, kuris pasireiškia abejingumu patirčiai bei prieštaravimams. Preloginis žmogus suteikia mistinių galių visai realybei, ir šia prasme preloginis žmogus ne mažo, o vaizdija. U prijev.: Prema L. L. Bruhlu upravo je sintetičnost karakteristična za prelogično razmišljanje, a izražava se sumnjom prema iskustvu i proturječjima. Prelogičan čovjek pridaje mistične moći cijeloj realnosti i u tom smislu takav čovjek ne razmišlja, nego stvara predodžbe.

¹¹ Andrijauskas A. *Menas ir būtis M. Heideggerio filosofijoje*. U prijev.: Umjetnost i postojanje u Heideggerovoj filozofiji. // *Krantai*, 1989 m. rugsėjis, str. 41.

¹² Greimas A. J. Op. cit., str. 195.

gdje su prazni grobovi, tamo se nikad više ne rađa
(Andante)

U litavskoj mitologiji smrt je zamišljena više kao prijelaz u drugo stanje, prostor, san, iz kojeg se moguće vratiti. Često i radnja koja za sobom povlači smrt – naprimjer, odsijecanje glave – predstavlja metamorfozu, pretvaranje u drugi oblik (najčešće iz životinje u čovjeka).

Zato grob u Bložéovoj poemi *Majka šumā* nije samo dom pokojnika nego i svijet ljudi (*Skomantas*). Sve transformacije ili metamorfoze prije ili kasnije vraćaju se na početak:

...
jednog bi dana sve trebalo završiti
sve bi se trebalo vratiti tamo, odakle je započelo.
(*Skomantas*)

Drugim riječima, smrt postaje način kretanja. Ona je ritam postojanja, oblik ponavljanja. Kao izdisaj i udisaj, ona je neizbježno povezana sa živim, sa životom. Zato je smrt u mitsko-poetskoj zamisli ambivalentna, zamišljena je kao druga strana života i, konačno, kao stvarateljica života :

...
mlade djevojke osjećaju oplodjenje smrti.
(*S predosjećajem smrti*)

Smrt je kao Janus s dva lica, koji povezuje suprotnosti, ona je nepovratna:

...
zašto jastuk pod glavom poslije smrti? zašto se u urnu stavlja jelo?
(*Skomantas*)

i istovremeno postaje znakom beskonačnog ponavljanja, povratka:

za sada ja živim drugi život, ponovno se rađa trn.
(*Istina o divljoj ruži*)

Ambivalentnost pojma smrti pridaje smrti cjelokupan smisao, ona postaje glavni oblik središta prirodnih htoničkih moći.

...
Žena s kosom gore
kosi livadicu, na kojoj si ti ležao ljeti
(*Livadica*)

Drugo moćno zajedničko biće bilo bi nebo koje u litavskoj mitologiji nije predstavljeno samo oblicima nebeskog svoda.

U poemi *Majka šumā* ponavlja se motiv čamca, ptice, ljljanâ, osobito ih je mnogo u pjesmi *Nakon bitke kod rijeke Vorskla*. Ta je pjesma gotovo cijeli mit, koji objašnjava tragičnu egzistenciju čovjeka, i pripovijeda o putu na "drugu obalu". Utopijski svijet u mitovima predstavljen je oblicima ljudskog svijeta, zato u bajkama i mitovima junak,

putujući po vodi, dospijeva do otoka, zemlje, "druge obale". U pjesmi je druga obala – nebeska obala: "uokolo su nebeske obale".

Nebo se tu promatra kao unutarnju i vanjsku ljudsku realnost, božanstvo kojemu nije ništa manje dramatičnije pokoriti se negoli držati se zemlje, tj. proživljava se stanje "visećeg":

...
*kamo ti cvjetiću ploviš, na koju obalu, već si otrgnut
 i pronađen zato
 da bi cvatući umirao
 u čast boga Kalevelisa, bjelouške, vatre.*

Zahvaljujući polifonijskoj instrumentaciji, taj dramatizam zadobiva obilježja mitološkog epa. Za prelogičan način razmišljanja karakteristično je da značajan događaj, koji se jednom zbio, tijekom vremena postaje mit – prenosi se *in illo tempore* i na kraju postaje jedan od mitova koji objašnjavaju život zajednice. Takav događaj u pjesmi predstavlja rat između kršćanstva i poganstva. On je zamišljen kao rat bogova, dakle zbiva se na "početku", a o njegovu svršetku ovisi sudbina naroda. Posljedica rata je "povlačenje prirode", "narod se odriče prirodnih zakona". Međutim, ni potvrđivanje ljudskog Boga, koji je izdahnuo na križu, ne dokazuje se, s Istoka opet pritječe –

...
*sila koja nikome ne pripada
 zmije, udavi, nosorozi.*

Tako se litavska povijest u mitsko-poetskoj svijesti razvija mitskim likovima, tako se udaljavajući približava povijest, pomaknuta *in illo tempore* i vraća se u sadašnje vrijeme. Zanimljivo, kako povijesni događaji određuju kretanje tradicionalnih predodžbi u zamisli. U starom svjetonazoru Litavaca šuma je bio paratopičan prostor prepun opasnosti, koji je trebalo savladati, dok u Bložėovoj poemi šuma postaje dio heterotopičnog prostora. Ona ostaje nesavladiv paratopičan prostor za tuđinca. Ta inverzija ima povijesne korijene – bitke s križarima, ustanke protiv carske vlasti; iskustvo poslijeratnog otpora pretvorilo je šumu u simbol sigurnosti:

...
*moja je koliba usred šume, u njoj se čuje pucketanje vatre
 dok obideš tu šumu, ona opet naraste.*

(*Romansero*)

Šuma je ovdje prikazana kao dom, svijet sigurnosti, dakle kao heterotopičan prostor. Šuma štiti život – zaobilazanjem, kao magičnim djelovanjem zauzimanja objekta, suprotstavljaju se šume koje neprestano rastu, što je također motiv karakterističan za mitologiju i folklor.

Poetska zamisao, prikazujući ljudsku povijest, postojanje, njezinu "tragičnu ljepotu", pribjegava obliku mitskog prikaza. U ovom slučaju susrećemo se s restauracijom mita. Ph. Wheelright, analizirajući poetski prikaz, novitete i raznolikosti traženja povezuje s metaforičkom zamisli, a sigurnost i vezu s onim što je stalno i nepromjenjivo, traženja –

s arhetipskom zamisli. On tvrdi da su “te dvije strategije prirodna dopuna u poetskom diskursu, jedna pridaje živost i svježinu, a druga – dubinu i značaj”.¹³ Mitske strukture pojavljuju se iz arhetipske zamisli, međutim, za istraživanje poetskog mita važne su obje strategije, jer to je, prije svega, mit pjesnika. Zato analiza mitoloških struktura istodobno treba ući u strukture samog jezika, ne samo zato da bismo svugdje mogli prepoznati mitove. Prije svega nas zanima bolje upoznavanje samog procesa stvaranja, stvaralački odnos sa svetošću i uloga jezika u kulturi.

*S litavskoga prevela:
Mirjana Bračko*

¹³ Wheelright Ph. *The Burning Fountain*, Indiana, 1968., str. 124.